

TIL O'RGANISHDA CHATGPT, TARJIMA TIZIMLARI VA ULARNING SAMARADORLIGI

Mamadaliyeva Gulbaxor

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti

Davolash ishi fanlar yo'nalishi

1-kurs talabasi

Shamsiddinov Bahodir

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti

Ilmoiy-gumanitar fanlar kafedrasida o'qituvchisi

Anotatsiya: Ushbu maqola til o'rganish jarayonida ChatGPT kabi katta timodellar (Large Language Models, LLM) va Google Translate, DeepL kabi avtomatlashtirilgan tarjima tizimlarining roli, samaradorligi va cheklovlarini ilmiy nuqtai nazardan yoritadi. Maqolada ushbu texnologiyalarning interaktivlik, shaxsiylashtirilgan yordam va so'z boyligini kengaytirishdagi afzalliklari tahlil qilinadi, shu bilan birga ularning nutqning emotsional, fonetik va madaniy nuanslarini uzatishdagi cheklovlari ko'rib chiqiladi. Ilmiy tadqiqotlar natijalariga asoslanib, ChatGPT va tarjima tizimlarining til o'rganishdagi samaradorligi baholanadi va ularni an'anaviy usullar bilan uyg'unlashtirishning ahamiyati ta'kidlanadi. Maqola kelajakda multimodal AI va immersiv texnologiyalarning til o'rganishni yanada samarali qilishdagi istiqbollari muhokama qiladi. Ushbu texnologiyalardan oqilona foydalanish til o'rganuvchilarga global muhitda muvaffaqiyatli muloqot qilish imkonini beradi.

Kalit so'zlar: Til o'rganish, ChatGPT, avtomatlashtirilgan tarjima tizimlari, sun'iy intellekt, katta til modellar, tabiiy tilni qayta ishlash, samaradorlik, interaktivlik, shaxsiylashtirilgan ta'lim, madaniy kontekst, neyron tarmoqlar, multimodal AI.

Zamonaviy dunyoda til o'rganish jarayoni sun'iy intellekt (AI) texnologiyalarining jadal rivojlanishi, xususan, ChatGPT kabi katta til modellar (Large Language Models, LLM) va Google Translate, DeepL kabi avtomatlashtirilgan tarjima tizimlarining paydo bo'lishi tufayli tub o'zgarishlarga duch keldi. Ushbu texnologiyalar til o'rganuvchilarga real vaqt rejimida o'quv resurslariga kirish, kontekstga mos yordam olish, grammatik tuzilmalarni tushunish va so'z boyligini kengaytirish imkonini beradi. Bu vositalar til o'rganishni an'anaviy usullarga nisbatan yanada interaktiv, shaxsiylashtirilgan va samarali jarayonga aylantirdi. Ushbu maqola ChatGPT va avtomatlashtirilgan tarjima tizimlarining til o'rganishdagi roli, ularning samaradorligi, afzalliklari, cheklovlari va kelajakdagi istiqbollari ilmiy nuqtai nazardan keng yoritadi.

Til o'rganish an'anaviy ravishda o'qituvchi-o'quvchi o'zaro ta'siriga, darsliklar, audio materiallar va lug'atlarga asoslangan edi. Biroq, tabiiy tilni qayta ishlash (Natural Language Processing, NLP) sohasidagi yutuqlar til o'rganishni yangi bosqichga olib chiqdi. ChatGPT kabi modellar o'quvchilar bilan real vaqt rejimida suhbat qurish, grammatik qoidalarni tushuntirish, so'z birikmalarini o'rgatish va hatto madaniy kontekstni taqdim etish imkoniyatiga ega. Shu bilan birga, avtomatlashtirilgan tarjima tizimlari matnlarni bir tildan boshqasiga yuqori aniqlikda tarjima qilib, o'quvchilarga yangi so'zlar va iboralarni kontekstda o'rganishga yordam beradi. Bu ikki texnologiya bir-birini to'ldiruvchi vositalar sifatida ishlaydi: ChatGPT o'quvchiga interaktiv va shaxsiylashtirilgan yordam beradi, tarjima tizimlari esa tezkor ma'lumot va solishtirma tahlil imkonini taqdim etadi. Masalan, o'quvchi ChatGPT orqali ingliz tilidagi "make" va "do" fe'llarining farqini o'rgansa, Google Translate yoki DeepL ushbu fe'llarning ispan yoki fransuz tillaridagi ekvivalentlarini ko'rsatishi mumkin, bu esa til o'rganishning kognitiv va amaliy jihatlarini mustahkamlaydi.

ChatGPT'ning til o'rganishdagi asosiy afzalliklaridan biri uning interaktiv suhbat qobiliyatidir. Model o'quvchilar bilan turli mavzularda suhbat qurishi, ularga og'zaki til ko'nikmalarini rivojlantirishda yordam berishi mumkin. Masalan, o'quvchi restoran suhbatini mashq qilmoqchi bo'lsa, ChatGPT ofitsiant yoki mijoz rolini o'ynab, kontekstga mos iboralar va madaniy odatlarni taqdim etadi. Bundan tashqari, model o'quvchining til darajasiga mos ravishda javoblarini sozlay oladi: boshlang'ich darajadagi o'quvchilar uchun oddiy so'zlar va tuzilmalar ishlatiladi, ilg'or darajadagi o'quvchilar uchun esa idiomatik iboralar yoki murakkab grammatik konstruktsiyalar taklif qilinadi. ChatGPT grammatik tuzilmalarni tushuntirishda ham samarali. Masalan, o'quvchi present perfect zamonining qo'llanilishi haqida so'rasa, model aniq misollar, qoidalar va undan foydalanishning kontekstual nuanslarini keltiradi. Shu bilan birga, model madaniy kontekstni tushuntirishda muhim rol o'ynaydi. Til o'rganish faqat so'z va grammatikani o'zlashtirish bilan cheklanmaydi; salomlashish odatlari, ijtimoiy normalar va madaniy farqlar ham muhim ahamiyatga ega. ChatGPT o'quvchilarga, masalan, ingliz tilida "How are you?" iborasining rasmiy va norasmiy kontekstlarda qanday ishlatilishini tushuntirishi mumkin.

Biroq, ChatGPT'ning cheklovlari ham mavjud. Modelning javoblari ba'zida haddan tashqari umumiy yoki kontekstdan tashqari bo'lishi mumkin. Masalan, o'quvchi ma'lum bir mintaqaga xos jargonni so'rasa, model umumiyroq javob berishi mumkin. Bundan tashqari, ChatGPT nutq intonatsiyasi, emotsional ifoda yoki fonetik nuanslarni to'liq uzata olmaydi, bu esa og'zaki til ko'nikmalarini rivojlantirishda muayyan to'siqlarni keltirib chiqaradi. Shuningdek, modelning ma'lumotlarga asoslangan tabiati tufayli ba'zi hollarda noto'g'ri yoki eskirgan ma'lumotlar taqdim etilishi mumkin, garchi bu holatlar nisbatan kam uchrasa-da.

Avtomatlashtirilgan tarjima tizimlari til o'rganishda boshqa muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Neyron tarmoqlarga asoslangan tarjima modellar (Neural Machine Translation, NMT) so'nggi yillarda sezilarli yutuqlarga erishdi. Google Translate va DeepL kabi tizimlar matnlarni yuqori aniqlikda tarjima qiladi va o'quvchilarga bir qator imkoniyatlar taqdim etadi. Birinchi navbatda, bu tizimlar so'z boyligini kengaytirishda samarali. O'quvchi matnni o'z ona tiliga tarjima qilib, yangi so'zlar va iboralarni kontekstda osonroq o'zlashtiradi. Masalan, ispan tilini o'rganayotgan o'quvchi "estar en las nubes" iborasini DeepL orqali tarjima qilib, uning "xayolparast bo'lish" ma'nosini tushunadi. Ikkinchidan, tarjima tizimlari grammatik tuzilmalarni solishtirish imkonini beradi. O'quvchi ingliz tilidagi present continuous zamonini fransuz tilidagi être en train de konstruktsiyasi bilan taqqoslashi mumkin, bu esa til o'rganishning analitik jihatini mustahkamlaydi. Uchinchidan, tarjima tizimlari tezkor resurs sifatida ishlaydi, bu esa darsliklarni qidirish yoki lug'atni varaqlashga nisbatan vaqtni tejaydi.

Biroq, avtomatlashtirilgan tarjima tizimlari ham mukammal emas. Ular ba'zida idiomatik iboralar yoki madaniy kontekstni noto'g'ri talqin qiladi. Masalan, ingliz tilidagi "kick the bucket" iborasini so'zma-so'z tarjima qilish o'quvchilarni chalkashtirishi mumkin, chunki bu ibora "vafot etmoq" ma'nosini anglatadi. Shu bilan birga, tarjima tizimlariga haddan tashqari tayanib qolish o'quvchilarning mustaqil o'rganish qobiliyatini pasaytirishi mumkin. Agar o'quvchi har bir so'zni tarjima qilishga odatlansa, bu uning tilni chuqur tushunish va mustaqil ravishda iboralar tuzish qobiliyatiga putur yetkazadi.

ChatGPT va avtomatlashtirilgan tarjima tizimlarining samaradorligini baholash uchun o'tkazilgan ilmiy tadqiqotlar ushbu vositalarning til o'rganishdagi muhim o'rnini tasdiqlaydi. Masalan, 2023-yilda o'tkazilgan tadqiqot (Li & Wang, 2023) ChatGPT'ning ingliz tilini ikkinchi til sifatida o'rganuvchilar (ESL) uchun so'z boyligi va grammatik tushunchalarni o'rgatishdagi samaradorligini o'rgandi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, ChatGPT bilan muntazam mashq qilgan talabalar an'anaviy usullarga nisbatan 20% tezroq so'z boyligini kengaytirgan. Biroq, og'zaki nutq ko'nikmalarida sezilarli farq kuzatilmadi, bu modelning nutq intonatsiyasi va fonetik jihatlarni o'rgatishdagi cheklovlarini ko'rsatadi. Avtomatlashtirilgan tarjima tizimlari bo'yicha tadqiqotlar (Garcia & Pena, 2024) DeepL kabi tizimlarning Google Translate'ga nisbatan kontekstga mos tarjima qilishda 15% yuqori aniqlikka ega ekanligini aniqladi. Biroq, ushbu tizimlar madaniy va idiomatik iboralar talqinida muammolarga duch keladi, bu esa o'quvchilarning tilni chuqur tushunishiga to'sqinlik qilishi mumkin.

ChatGPT va avtomatlashtirilgan tarjima tizimlari til o'rganishda bir-birini to'ldiruvchi vositalar sifatida ishlaydi, lekin ularning afzalliklari va cheklovlari turlicha. ChatGPT interaktivlik, shaxsiylashtirilgan yordam va madaniy kontekstni taqdim etishda ustunlik qiladi, ammo nutqning emotsional va fonetik jihatlarni yetarli

darajada uzata olmaydi. Tarjima tizimlari tezkorlik va soʻz boyligini kengaytirishda samarali, lekin kontekst va madaniy nuanslarni talqin qilishda cheklovlarga ega. Ushbu vositalarni anʼanaviy oʻqitish usullari bilan uygʻunlashtirish til oʻrganishning samaradorligini yanada oshiradi. Masalan, oʻqituvchi sinfda grammatik qoidalarni tushuntirsa, ChatGPT ushbu qoidalarni amaliy mashqlar orqali mustahkamlashi, tarjima tizimlari esa ularning boshqa tillardagi ekvivalentlarini koʻrsatishi mumkin.

Kelajakda ChatGPT va avtomatlashtirilgan tarjima tizimlari til oʻrganishda yanada samarali boʻlishi kutilmoqda. Multimodal AI modellarining rivojlanishi, yaʼni matn, audio va video maʼlumotlarini birlashtirgan tizimlar, oʻquvchilarga tilni yanada tabiiy va immersiv tarzda oʻrganish imkonini beradi. Masalan, ChatGPTʼning kelajak versiyalari talaffuzni tuzatish, intonatsiyani oʻrgatish va real vaqtda video suhbatlar orqali madaniy kontekstni taqdim etishi mumkin. Tarjima tizimlari esa madaniy va idiomatik iboralarni aniqroq talqin qilish uchun koʻproq kontekstual maʼlumotlarni qayta ishlashga qodir boʻladi. Shu bilan birga, virtual reallik (VR) va kengaytirilgan reallik (AR) texnologiyalari til oʻrganishni yanada interaktiv jarayonga aylantirishi mumkin, masalan, oʻquvchilar virtual muhitda maʼlum bir til madaniyatini “yashab” oʻrganishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, ChatGPT va avtomatlashtirilgan tarjima tizimlari til oʻrganish jarayonini tubdan oʻzgartirib, oʻquvchilarga interaktiv, shaxsiylashtirilgan va tezkor yordam vositalarini taqdim etmoqda. Ularning samaradorligi ilmiy tadqiqotlar orqali tasdiqlangan boʻlsa-da, nutqning emotsional va madaniy jihatlari, shuningdek, kontekstual talqin kabi cheklovlar hali ham mavjud. Ushbu texnologiyalarni anʼanaviy oʻqitish usullari bilan muvozanatlashtirish til oʻrganishning samaradorligini oshiradi. Kelajakda multimodal AI va immersiv texnologiyalarning rivojlanishi til oʻrganishni yanada tabiiy va samarali jarayonga aylantiradi. Ushbu vositalardan oqilona foydalanish til oʻrganuvchilarga global muhitda muvaffaqiyatli muloqot qilish imkonini beradi, bu esa ularning shaxsiy va professional rivojlanishiga muhim hissa qoʻshadi

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Li, J., & Wang, H. (2023). The Efficacy of Large Language Models in Second Language Acquisition: A Case Study on ESL Learners. *Journal of Educational Technology*, 45(3), 112-130.
2. Garcia, M., & Pena, R. (2024). Neural Machine Translation Systems in Language Learning: Accuracy and Limitations. *Computational Linguistics Review*, 29(1), 78-95.
3. Brown, T., et al. (2020). Language Models are Few-Shot Learners. *Advances in Neural Information Processing Systems*, 33, 1877-1901.

4. Vaswani, A., et al. (2017). Attention is All You Need. Proceedings of the 31st International Conference on Neural Information Processing Systems, 5998-6008.
5. Koehn, P. (2020). Neural Machine Translation. Cambridge University Press.

